

Лозінська С.В.

*к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права та процесу
Хмельницького університету управління та права*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА ТА ЕТИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ РИМСЬКИХ ЮРИСТІВ

Ідеї про одвічні цінності римського права неодноразово висловлювалися багатьма юристами та романістами різних країн світу. Це право залишило невичерпне джерело знань і юридичної мудрості, яка протягом століть визнається неперевершеною. Римське право також сприймається як «вічне живе джерело юридичного та етичного нахнення». На думку Г. Купішевського, римські засади права та етики мають шанс відіграти велику роль в моральній консолідації людства, яка з часом стає необхідною. [2, 215] Продовжуючи думку вченого, право та етика залишаються єдиним засобом захисту людства перед сучасними високорозвинутими технологіями, досягнення яких іноді межують із «краєм прірви».

Безсумнівну роль римське право відіграло в формуванні європейської цивілізації і правової культури. Загальноприйнятим є твердження, що європейська цивілізація покоїться, умовно стверджуючи, на «трьох пагорбах» – Акрополь, який символізує мистецтво та грецьку філософію, Голгофу – як символ християнства, а також – Капітолій, як ознаку традицій римського права. [1, 114]

Згодом при удосконаленні правових конструкцій фундаментальною тезою правової культури стала ідея «правильності», «слухності» яка проходить через усе римське право.

«Ціла історія європейської культури, – як зауважує Р. Собанські – являє собою змагання про переконуючу відповідь на питання: що таке *справедливе право*, як його можна зрозуміти і яким чином його можна таким зробити?» [3, 128]

До характерних ознак романської (романо-германської) правової системи відносять формування права на засадах добра і правильності (*bonum et aequum*), а також на таких поняттях як *iustitia* (справедливість), *humanitas* (людяність, доброзичливість), *aequitas* (справедливість, рівність), *fides* (віра, довіра), *honestas* (чесність, сумлінність), як

межують в площині права та етики. Віддзеркалюються вони також у багатьох відомих римських визначеннях права як «мистецтво застосовувати те, що є добре і справедливе» (*ius est ars boni et aequi*) та справедливості (*iustitia*) – як сталої та незмінної волі визнавати кожному належні йому права. [2, 176-179]

З наведених тверджень впливає ширше розуміння етичних цінностей як складників європейської культури та правової традиції. З багатьох юридичних висловів, якими римське право збагатило сучасну юриспруденцію, найбільше визнання отримали власне ті вирази, які містять етичні характеристики. [4, 25] Зважаючи на те, що дія римського права не є зобов'язуючою, існує так звана *романістична традиція*, яку розглядають не лише як фундамент приватного права, але й як сукупність етичних та філософських знань, нерозривно пов'язаних із правом.

Перелічені вищезазначені поняття (*ius, iustitia, aequitas, humanitas, honestas* та ін.) межують із сферою етики та права, досить часто віддзеркалюються у джерелах римського права. «Власне, римські юристи в буквальному розумінні, не в повній мірі реалізовували ті поняття, а використовували їх в якості загальних аргументів в обґрунтуванні судових рішень, немовби інтуїтивно відчуваючи збіжність (подібність) юридичних та етичних ідеалів». [4, 26] При цьому за основу бралось римське розуміння права і справедливості, яке добре обґрунтоване юристами і більшість цих висловів виступають сьогодні як відомі сентенції.

Ульпіан (*Digesta* 1, 1 1): «*Iuri operam daturum prius nosse oportet, unde nomen iuris descendat. Est autem a iustitia appellatum: nam, ut eleganter Celsus definit, ius est ars boni et aequi*» – «Изучающему право надо прежде всего узнать, откуда произошло слово «право». Право получило свое название от «правосудия», ибо согласно превосходному определению Цельса, право есть наука о добром и справедливом». [5]

В основі розуміння права, згідно міркувань Цельсія та Ульпіана лежить поняття *справедливості* (*iustitia*). Її зміст юристи розкрили наступним чином: «*Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi*» (Правосудие есть неизменная и постоянная воля предоставлять каждому его право). «*Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere*» (Предписания права суть следующие:

жить чесно, не чинить вред другому, кожному надавати то, что ему принадлежит.) (Ulpianus D.1,1,10,1).

Наведені вислови пов'язані передусім приписами етичного характеру, зокрема: про право міркують як про добро (*bonum*), чесно жити не чинити шкоди іншому, кожному давати йому належне. Для римлян це насамперед сприймалося як засади права (*praescripta iuris*), і саме в них виражалася єдність права та етики. Якщо поєднати ці сентенції з філософськими промовами Цицерона, що сумлінне життя, кероване скромністю та поміркованістю і чесними вчинками є найвищим добром (*summum bonum*), чи Сенеки, на думку якого – філософія містить знання про принципи правильного життя, то в міркуваннях Ульпіана можна вбачати не лише приписи права (*praescriptum iuris*), але й загальні етичні засади доброго і сумлінного поведження.

Дискусія навколо цих понять полягає як щодо їх походження, так і щодо їх римського значення. Розглядаючи генезу наведених сентенцій, варто зауважити, що подібне визначення справедливості відоме праву Стародавнього Єгипту XVIII династії (1570-1305 р.р. до н.е.), згадка про неї в Кодексі Хамурапі; а також спостерігалася у дискусіях піфагорійців у Стародавній Греції, які внесли найбільший вклад у формування даного поняття.

Окрім того, поняття *справедливості* добре було відоме в античних правових системах, а визначення Ульпіана, яке більше відноситься до філософських розважань Цицерона, було лише римською квітесенцією відомих з давніх-давен поглядів. Це не зовсім виглядає як повторення з грецькими філософами, а лише як римський вираз того самого універсального розуміння права як засобу вирішення що є добре і правильно в реалізації одвічної ідеї справедливості.

Наступний момент стосується взаємовідношення філософських та етичних уявлень до римської практики творення і застосування права. Головна роль тут відводиться правосуддю, яке також виражається через поняття правильності і справедливості: «Правосудие есть познание божественных и человеческих дел, наука о справедливом и несправедливом» (Ulpianus D.1,1,10,2). Римські юристи шляхом прийняття рішень та публічними висловами творили право, але на практиці лише ті юридичні відповіді, які оцінювалися як добрі, правильні та справедливі мали шанс отримати загальне визнання.

Bonum et aequum бралось до уваги як основне правило в діяльності юристів у вирішенні юридичних казусів, а пізніше воно стало загальною директивою у застосуванні права. Тому право, як «мистецтво добра і справедливості» не є «пустою формулою», а лише виразом живого права, при цьому «мистецтво» розглядається як особливий аспект творчості.

Література:

1. M. Kuryłowicz. Historia i współczesność prawa rzymskiego. / Kuryłowicz. M. – Lublin, 1984.
2. H. Kupiszewski. Prawo rzymskie a współczesność. / Kupiszewski H. – Warszawa, 1988.
3. H. Sobański. Kultura prawna Europy. // Studia Europejskie (Centrum Europejskie UW). / Sobański R. – 1988. – № 3(7).
4. M. Kuryłowicz. Kilka uwag o tradycji i współczesności prawa rzymskiego. / Kuryłowicz. M. // Forum iuridicum. – Warszawa. – 2002. – № 1.
5. Дигести Юстиниана: Избр. фрагменты в переводе и с примечаниям И.С.Перетерского / Под ред. Е.А.Скрипилева. – М., 1984.

Орзіх Ю. Г.

к. ю. н., доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

РИМСЬКИЙ НОТАРІАТ: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ

Нотаріус та його професійна діяльність вже давно стали частиною правової системи України. Чинне законодавство встановлює випадки у яких вчинення певних дій неможливо без участі нотаріуса, чи особи уповноваженої на здійснення функцій нотаріуса. З розвитком та ускладненням економічних відносин вагомість нотаріальної діяльності де далі більше зростає. Не дивлячись на це, історії формування та розвитку нотаріальної діяльності досі не приділялося належної уваги.

Аналізуючи існуючий історичний матеріал з приводу нотаріальної діяльності слід зазначити, що спочатку нотаріус, його статус, повноваження та функції мали відмінний від сьогоденішнього характер та специфіку. Однак вагомість діяльності нотаріуса на протязі всієї історії правління була на високому рівні.